

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN¹
TANULMÁNYOK BUDAPEST 150 ÉVES ZENEI MÚLTJÁBÓL
I. BEVEZETÉS EGY EGYKORI MŰSORFÜZETHEZ
Id. Ábrányi Kornél: Égi és földi csillagok erőterében. Liszt-portré 1873-ból²

Id. Ábrányi Kornél
(Szentgyörgyábrány, ma Nyirábrány, 1822. október 15. –
Budapest, 1903. december 20.)
zenei író, zeneszerző, zongoraművész, zenepedagógus.

Liszt Ferenc és id. Ábrányi Kornél kapcsolata egész könyv témája lehetne. Átfogó elemzés helyett most egyetlen munkáját nézzük meg közelebbről, mely nagyon is tudatos, évek óta tartó, sokak összefogására épülő tervezésnek köszönhetően 1873. november 9-én, Liszt Krisztusának pesti bemutatóján került a közönség kezébe.³

Liszt Ferenc első magyar életrajzáról van szó, mely 26 oldal terjedelmével egy Lisztnél csupán 11 évvel fiatalabb kortárs, Ábrányi Kornél tollából, több évtizedes barátság, közös beszélgetések, levelezés, 1860 óta a

¹ Szőnyiné Szerző Katalin Szabolcsi Bence-díjas zenetörténész, művészeti író.

² Az ELKH BTK Zenetudományi Intézetének Kim Katalin által rendezett kutatástörténeti konferenciáján elhangzott 2022. dec. 19-ei előadás szerkesztett változata a FSZEK Ötpacsirta utcai Szalonjában Ábrányi Kornél születésének 200. születésnapjára.

³ [Ábrányi Kornél, id.:] A Krisztus oratórium szövege és ismertetése. Liszt Ferenc életrajza s félszázados művészi működése. Az 1873-ik évi november 8-9-ik és 10-én Pesten tartott jubileumi ünnepély alkalmára írta és szerkeszté id. Ábrányi Kornél. Pest, [1873], 48 l. - Közreadásunkban Ábrányi ünnepén az általa írt első magyar nyelvű életrajzot tettük a modern közreadás élére a tudományos bevezetéssel. Ezt követi a Krisztus oratórium Ábrányi Kornél által írt elemzése, majd fia, Emil fordításában és az eredeti latin szöveggel az oratórium szövege.

Az egykori szöveg betűhű közreadásáért Csízi Monikának tartozunk hálás köszönettel.

Zenészet Lapok számára gyűjtött hazai és külföldi tudósítások birtokában mindenki másnál elevebb képet rajzolt a Mesterről, aki 50 éves művészi jubileuma megünneplésére 1873. október 30-án érkezett Budapestre. Az alkalmi kiadványnak, melyben az életrajz kijött, része volt még Ábrányi Krisztus oratóriumról szóló rövid zenei elemzése is, továbbá ugyanott a fiú, Ábrányi Emil fordításában az eredeti latin szöveg mellett futó magyar fordítás, mely az oratórium teljes magyar szövegét közzétette. Elmondható, hogy a Rózsavölgyi és Társa gondozásában kihozott műsorfüzet méltó és elegáns *tartalmi* hozzájárulás volt az európai sajtót is bevonó, egész országot megmozgató hazai Liszt-ünnephez. A tömegeket vonzó ünnepi eseménysor ugyanakkor Apponyi Albert, Királyi Pál és művészbáratai zseniális gondolatpárosításával mintegy Isten nevében történő felszentelése volt a november 17-én bejelentett várostörténeti eseménynek: a kétpólusú Osztrák-Magyar Monarchia bécsi párjának, a Pest, Buda, Óbuda egyesítésével *életre hívott* magyar főváros megszületésének.⁴

A diplomáciai csúcsesemények 1873 novemberében még egy jelentős eseményre futottak ki: november 28-án Ferenc József Bécsben történt császárrá koronázásának 25 éves jubileumára szintén ünnepségekkel emlékezett az ország. Délelőtt a Budai Várban, az Udvar jelenlétében zajló fényes külsőségek, este a Nemzeti Színházban tartott díszelőadás kíséretében.⁵

A főváros kulturális és diplomáciai eseményeinek forgatókönyve jó előre ismeretes lehetett id. Ábrányi Kornél számára. Ő volt a Liszt 50 éves művészi jubileumát szervező bizottságnak a jegyzője. Hat évvel a kiegyezés után világos volt, hogy patikamérlegesen kell kimérnie minden mondatát, hogy a dualizmus kori Monarchia érzékeny diplomáciai egyensúlyai ne sérüljenek, de közben azért Liszt óhajtott vezető szerepe se képezze vita tárgyát az országgyűlés által csak nemrég megszavazott Zeneakadémia élén. S amennyire könnyítette, legalább annyira nehezítette is a feladatot, hogy az *élő* Liszt Ferencnek is meg kellett felelnie, akit Ábrányi 1843 óta zongoraművészként is, karmesterként is rendszeresen hallhatott, életéről, terveiről, nézeteiről szinte az első kézből értesülhetett.

⁴ Lásd: Legány Dezső: Liszt Ferenc Magyarországon, 1869-1873, Zeneműkiadó, Budapest, 1976, 171-180. o., 251. o.

⁵ Az Erkel Ferenc által ez alkalomra írt Hymnusz forrásait és ősbemutatója történetét lásd: Legány Dezső: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük, Budapest, Zeneműkiadó, 1975, No. 63, 97. o.

Ábrányi Liszt-életrajza, mint korai 19. századi előzmény, fontos minta és forrás volt a későbbi Liszt-kutatás számára. Kérdésként többször is fölmerült: túl kevés életrajzi adat állt-e Ábrányi rendelkezésére még 1873-ban, vagy tudatosan nem szólt olyan általa ismert tényekről, melyekkel esetleg irritálhatta volna a bécsi hatalmi köröket. De kezdjük a legelején.

Ábrányi rövid, másfél oldalas általános bevezetésében már az első mondatokban feltűnik, hogy egy olyan nagy művész működését és jelentőségét akarja a félszázados jubileum alkalmából „ecsetelni”, azaz a festészet, grafika eszközeit is mintegy „foltszerűen” alkalmazva érzékeltetni, akinek „már életében kijutott a halhatatlanság babérkoszorúja”.

Doborján – Liszt Ferenc szülőháza

Az életrajz első mondata lexikoncikk-szerű tömörséggel mondja el: „Liszt Ferenc 1811. október 22-én született Magyarországon, Sopron megyében, Raiding faluban, közel Sopron városához.” – Ábrányi nem Doborjánként jelöli meg Liszt szülőfaluja nevét, hanem német néven, Raidingként. Feltehetően Liszttől is így hallotta. Osztrák kollégák kérésére egyszer 1811-es térképek után kutattam az OSZK térképtárában: van-e olyan magyar térkép, mely 1811-ben Doborjánként írja le Liszt szülőfaluját. Nem találtam ilyet. Sopron, Kismarton Léka, Fraknó közelségében Raiding magyaros formája Rájding volt. Á-val és j-vel. Csak a kiegyezés után terjedt el a Doborján helységnév, mondták a térképészek. Elvileg 1873-ban Ábrányi már nyugodtan Doborjánként is megnevezhette volna Liszt szülőfaluját, de nem teszi. Nem kívánt már az első mondatával is vitát ébreszteni.

Liszt 1811-es születési évéről Ábrányi ámulattal fejti ki, milyen csodálatos égi és földi tünemények voltak a jelei, hogy a történelem kizökkent a rendes kerékvágásából. Napóleon nevét Ábrányi nem írja le, csak nem titkolt

rokonszenvvvel írja körül: egy világhódító, egy meteorszerű lángész jött le a földre, aki kezének egy mozdulatával „döntött népek és államok sorsa fölött.” S az égen háromezer év vándorlás után ismét megjelent egy csodálatos üstökös, mely századokkal előre vitte a tudomány fáklyáját. Mindezek a csodák az isteni hatalom „intéző kezeivé” váltak, írja.

Ábrányi 19. századi szépprózája tárgyához illően emelkedett, gondolatgazdag, szókincse a legnagyobb remekírókon pallérozódott mívés magyar nyelv.

Liszt Ferenc szülei:
Liszt Ádám és Lager Anna (1830 körül)

Liszt szüleiről és gyermekkoráról milyen források állhattak rendelkezésére? Első helyen is Liszt saját személyes visszaemlékezése, mely apjáról, Esterházy II. Miklós uradalmi hivatalnokának, Liszt Ádámnak (1776-1827) az életviteléről, zenei előképzettségéről szólhatott. Ábrányi fontosnak találja megjegyezni, hogy a zongora- hegedű-, gordonkajátékban kitűnő édesapa tudomása szerint „előkelő magyar nemesi családból” származott, s név szerint nem említett édesanyja valódi „örangyal” volt.

Az Esterházy családi archívumban Fraknón őrzött levéltári forrásokról, melyek a Liszt felmenők múltjáról, alkalmazási feltételeiről, javadalmazásukról hírt adhattak volna, Ábrányi Kornél látszólag nem tud, s más zenetörténeti tárgyú írásaiban sem találjuk nyomát, hogy az ország leggazdagabb zenei hagyatékában, Kismartonban vagy Fraknó várában a hazai főúri zenélés leggazdagabb forrásaiban kutatott volna. A Doborjánhoz közeli Kismarton zenei életének két nemzetközi rangú nagymestere, Haydn és Hummel ugyan megjelenik jelzésekppen Liszt gyermekkorának

hátterében, de Ábrányi nem vet számot azzal, hogy mint udvari zenei alkalmazottak – Haydn 1809-ben elhunyt, Hummel pedig 1811-ben épp elhagyta az udvartartást – ők ketten már nem lehettek *élő módon* jelen a gyermek Liszt zenei nevelésében.

Szinte jelképes lehetne, hogy Liszt Ádám háromévi atyai zongoratanítás után a szülőföldön, Sopronban és Pozsonyban léptette fel elsőként a fiát. A gróf Eszterházy Mihály pozsonyi palotájában történő bemutatkozás oly annyira sikeres volt, hogy öt magyar főúr hat évre elkötelezte magát a gyermek Liszt taníttatására. Az életrajzban itt hirtelen megszaporodnak a Liszttől hallott nyilvánvalóan személyes értesülések. Ellentét volt az apa és az anya között: Liszt édesanyja egyházi pályára szánta a fiát, s bizonytalannak érezte az apa által vágyott művészi pályát. A fiú végül maga döntött. Ábrányi idézi a 9 éves gyermeket: *„Legyen meg Isten akarata; az több a véletlennél, ami velünk Pozsonyban történt, s ahol az angyalok intenek magukhoz, ott az emberfia ne késedelmezzék...”*

A legenda szerint Liszt első bécsi hangversenyén jelen volt Beethoven is, aki nyilvánosan homlokon csókolta.

(https://www.urbanlegends.hu/2011/10/lisztet-beethoven-homlokon-csokolta/#google_vignette)

Liszt Beethoven iránti rajongása a Liszt-életrajzok visszatérő motívuma. Ábrányi, mint aki Liszttől magától hallotta, először egy Beethoven lakásán megtörtént nem datált 11 éves kori első vizit, majd másodszor a Mester 1823. április 13-ai személyes megjelenésének történetét mondja el; Liszt bécsi búcsúhangversenyén. Szinte egy riporter lelkesedésével írja le a nyilvánvalóan Liszttől hallottakat. Ez évtől datálódik voltaképpen művészi pályája, írja Ábrányi, hiszen az 1873-as pesti 50 éves jubileum is a Beethoven-kapcsolatra vezethető vissza. Lisztet egész életén át vezették a

Beethoven meglátogatása alkalmával hallott szavak, amikor a Mester a szívére kötötte, hogy „a művészet nagy horderejű ügyét soha el ne válassza az emberiség szent érdekeitől.” Mintha egy Mester és tanítvány közötti valóságos beavatási szertartás aprólékos részleteit hallanánk. „Liszt még a mai nap is szent áhitattal emlékezik ama jelenetre, hol mint 11 éves gyermek szemtől szemben állott a legnagyobb zenészeti géniusszal, ki valaha e világra született.” – írja.

Liszt Ferenc 1824-ben

S ezek után értetlenül olvassuk a következő műutazás történetét Dél-Németországban, miközben előtte *kimarad négy fontos pest-budai koncert említése 1823 májusából, melyek során Liszt - édesapja szavaival - először deklaráta a műsorlapokon, hogy „Magyar vagyok”*.⁶ Ezek a hangversenyek szintén valóságos indokai lehetnek az 50 éves hazai jubileum megünneplésének. De ugyanakkor talán mindenki előtt ismeretesek voltak, vélhető Ábrányi, s dicsőségük felemlegetésével nem akarta homályba borítani a bécsi Beethoven-találkozások emlékét.

⁶ Sebestyén Ede: Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten. Hat évtized krónikája. Budapest, 1944, A Liszt Ferenc Társaság kiadása, 10-12. o.

Nincs itt elegendő időnk, hogy Ábrányi gondos biográfiáját mondatról mondatra elemezzük.⁷ Az összkép mindenképpen találó, és arányosan, helyesen alkotja meg az egyes városok, Párizs, Genf, Milánó, Weimar, később Róma és a közelében élő személyek, szülei, barátai, szerelmei, riválisai, mecénásai szerepét Liszt életművében. Villámcsapásként érte a hír, szólal meg ismét a riporter Ábrányi írásában, mikor 1838 tavaszán Pest, „*hazája virulásnak indult fővárosa egy véstetjes kiáradás következtében az inség és pusztulásnak*” volt kitéve. 1873-hoz képest 35 évvel korábban, az ifjú virtuóz jótékony célú bécsi hangversenyeivel, mintegy 24 ezer forint bevételével támogatta az árvízkarosultakat. Pest város ekkor írt köszönő levelével, Liszt személyes meghívásával, 1838-ban kezdődött el Liszt és Magyarország intézményes kapcsolata.

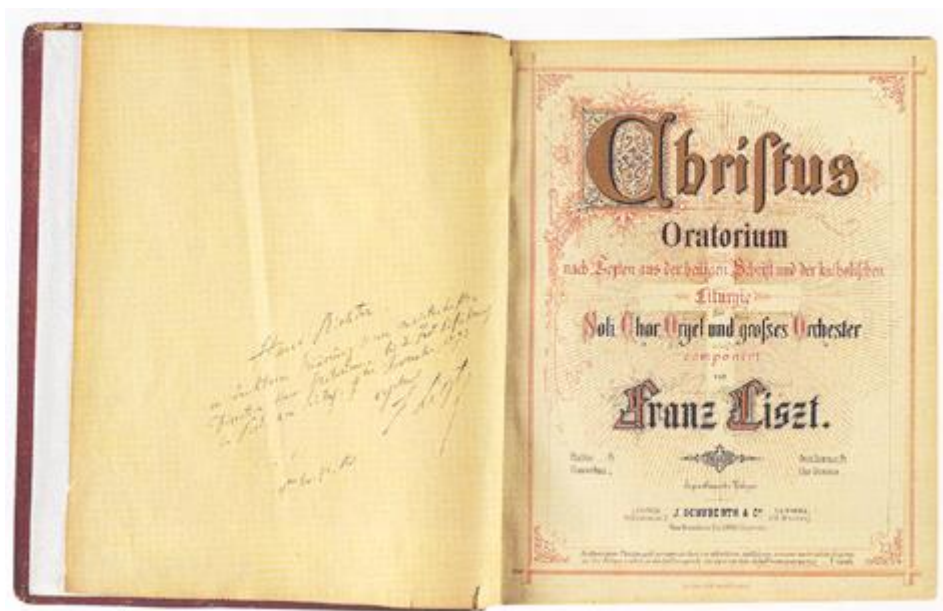
E ponttól Ábrányi, bár vasmarokkal fogja össze az életrajz és az életmű, a világot járó koncertező virtuóz, az író, zeneszerző, tanár életművének elemző ismertetését, fő szál marad mindvégig a hazájához való kapcsolat. S Ábrányi Magyarországhoz való őszinte ragaszkodásában látja és láttatja Liszt legfőbb érdemeit. Miközben sem a múltból, sem a kortársak közül egyetlen nagy magyar zeneszerző nevét sem említi meg, sem Erkel, sem Mosonyi neve nem kívánczik a tollára, úgy látja, hogy „a magyar név széles mérvű elterjedése s népszerűsítésének szempontja” tekintetében „*Liszt oly nagy szolgálatot tett nemzetének, melyért egymagáért kiérdemelheti legméltóbb elismerését*”. A hazai műzenei termésből is csupán egyetlen zeneművet emel ki, s ez a „Rákóczy”, melyet más írásaiban Ábrányi egyenesen „közvagyon”-ként értékel, s itt „Páratlan nemzeti indulónk”-ként emleget. Liszt tolmácsolásában a Rákóczy mellett „szebbnél szebb népdalaink szellemét, lekötő érdekességét és semmi más zenével össze nem hasonlítható sajátosságát ő ismertette meg először” a világgal, s „*tény, hogy a külföld a magyar nyelv, irodalom és költészet iránt legelőször is zenéje nyomán kezdett érdeklődni. E téren pedig épp Liszt volt a leghatalmasabb szónok és agitátor*”, írja Ábrányi, „*mert oly nyelven beszélt, melyet az egész világon megértettek.*”

Hosszan ír Liszt zongoraművészetéről, virtuozitásáról, mely sohasem volt öncélú, mindig csak eszköz volt „a legnagyobb költők magyarázatára”, vagy „saját géniuszának mindenkit elmámorító nyilvánulására”, mondja.

⁷A Liszt-kutatás elfogadott standard Liszt monográfiája Alan Walker Rác Judit fordításában kijött Liszt Ferencről szóló I-III. kötete, mely 1986, 1994, 2006-ban az EMB kiadásában jelent meg, s kései, bár igazságtalan összevetésre adhat alkalmat Ábrányi Liszt-életrajza textológiai elemzésének.

Érezhetően küzd a szavakkal és a magyar zenei terminológia megteremtésével, hogy visszaadja azt az élményt, színvilágot, vagy a „tomboló, felzaklató szenvedély”, „méla andalgás”, „édes dallamosság” árnyalatait, melyek a zongoragyárakban Liszt játéka nyomán egyenesen a hangszer megújulásához, az *angol mechanika* megteremtéséhez vezettek. Ábrányi szinte a jövőendő Zeneakadémia elnökét látja már a szeme előtt, amikor „a mai Liszt”-ről beszél, az „ünnepelt nagy zeneköltő”-ről, aki „az átszellemülés s költészeti kifejezés ama tisztaságát” képviseli, mely „sok tekintetben még fölötte [is] áll előadásban” a hajdani „nagyhírű virtuóz”-nak!

Ezen a ponton válik világossá, hogy az Ábrányi-életrajz nem csak tudományos igénnyel összeállított, feltehetően évek óta csiszolt munka, hanem propaganda célokat is szolgáló szónoki teljesítmény, mely a zeneszerzői életmű legfontosabb műfajait, a zongoraműveket, a szimfonikus költeményeket, a korábbi egyházzenei alkotásokat is számba veszi, hogy eljusson az 1856-os Esztergomi misétől, az 1865-ben ősbemutatóként a Pesti Vigadóban megszólaló Szent Erzsébet oratórium és az 1867-es Koronázási mise grádicsain át az 1873. évi pesti Liszt-jubileum Krisztus-oratóriumáig.

Liszt Ferenc (1811–1886): Christus oratórium. Lipcse, 1872.

A kottán Richter Jánosnak karmesternek szóló ajánlás.

Liszt nagyszabású kompozícióját 1873 november 9-én Richter vezényletével mutatták be Pesten.

(Adatok a Magyar Életrajzi lexikonból)

Az Ábrányi mögött álló hazai művészeti körök mindent elkövetnek annak érdekében, szólnak a záró mondatok, hogy „Liszt állandóan hazájához csatoltassék”, és az országos magyar zeneakadémia élén lángelméjével a magyar hazát „a legműveltebb államok sorába” emelje.

Ez az 1873-ban megjelent magyar Liszt-portré úgy rajzolja meg zseniális hazánkfia életútját, hogy közben itthon a hiány, a kiáltó zenei rászorultság láttelelével a várakozás, a Haza hívásának megható dokumentumát hívja életre. Olyan írásmű született, melynek szeretettel átítatott megszólítása elől a Megszólított sem tudott kitérni.

II.

A

KRISZTUS-ORATORIUM

SZÖVEGE ÉS ISMERTETÉSE⁸

LISZT FERENC

ÉLETRAJZA S FÉLSZÁZADOS MŰVÉSZI

MŰKÖDÉSE

Az 1873-ik évi november 8-9-ik és 10-én, Pesten tartott

jubileumi ünnepély alkalmára

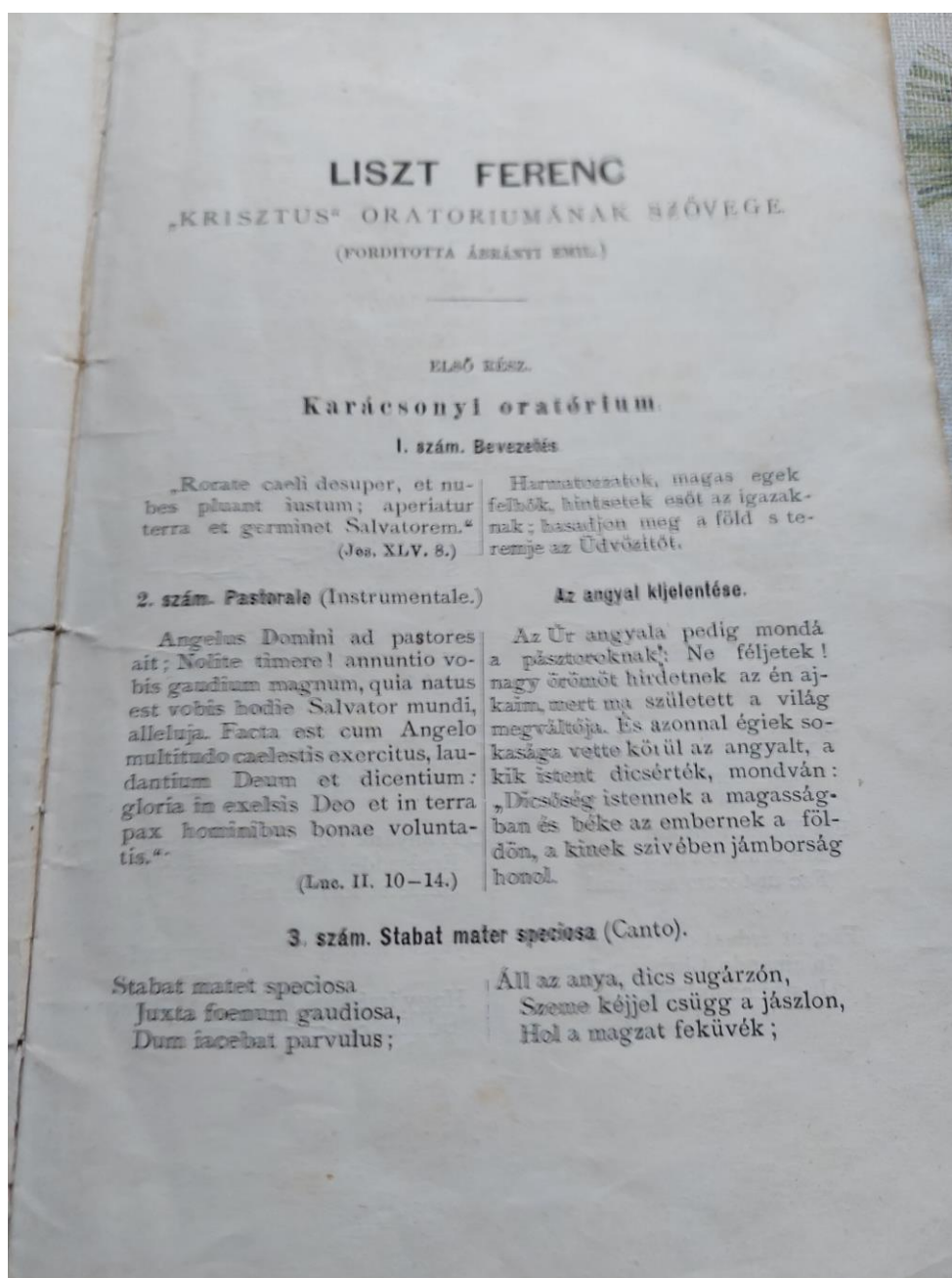
írta és szerkeszté⁹

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL

KIADJA: RÓZSAVÖLGYI ÉS TÁRSA

⁸A Krisztus oratórium pesti bemutatójának eredeti műsorfüzet tagolása 1873-ban. A belső címlap verso-ján a nyomda jelzése: „Pest, nyomtatott Noséda Gyulánál.”

⁹ Az egykori szöveg betűhű közreadásáért Csízi Monikának tartozunk hálás köszönettel.

Első rész:

Karácsonyi oratórium

01.Motivum - Introduction (orchestral) [00:00](#)

02.Pastorale and Annunciation [15:52](#)

03.Stabat Mater speciosa ('Stood the beautiful Mother') [24:49](#)

Takács Klára (mezzoszoprán), Nagy Róber (tenor), Sólyom-Nagy Sándor (bariton), Polgár László (basszus), Kincses Veronika (szoprán)

Vezényel: Doráti Antal. Közreműködik: a Magyar Állami Hangverseny Zenekar, a Magyar Rádió Énekkara (karigazgató: Sapszon Ferenc) és a Nyíregyházi Gyermekkórus (karigazgató: Szabó Dénes)

HUNGAROTON 1985/8

ID. ÁBRÁNYI KORNÉL
LISZT FERENC ÉLETRAJZA S FÉLSZÁZADOS MŰVÉSZI
MŰKÖDÉSE

Egy oly nagy művész működését s jelentőségét akarjuk nagyobb vonásokban annak félszázados jubileumi ünnepélye alkalmával ecsetelni, kit a magyar haza büszkén sorol legnagyobb fiai közé, s kit az egész világ elismerése, tisztelete és kegyelete, már életében megkoszorúzott a halhatatlanság babérijával.

Liszt Ferencnek, mint művész és embernek teljes és részletes élet- s jellemrajzát megírni az utókor számára; a kutató, minden legkisebb adatot felhalmozó s az okok és okozatok láncolatát s azok eredményeit tárgyilagosan megítélni tudó későbbi kor műtörténelmi írója van hivatva. A jelen kor, hol a mult eseményei s behatóbb adatai még élő személyek, még ki nem bontakozott életviszonyokkal állnak kapcsolatban, s hol maga a művész és ember, még köztünk él, működik és érintkezik: csak félig, s ama tekintetknél fogva, melyeket a műtörténelmi író élő személyek iránt erkölcsileg kötelezve van szem előtt tartani, csak tökélytelenül lehet erre hivatva.

De valamint az emberiség szellemi s anyagi, állami és társadalmi élete s működésének terein időnként fölmerülő s határozó tényezőkként szereplő nagyságok, már életükben megmérhetők ama eredmények folytán, melyek pályájukat jelzik és jellemzik: úgy van ez az irodalom és művészet világgraszoló lángelméire vonatkozva is.

Ama vakító fényű s mindent lángra gyújtó tűz-sugár, mely az ily rendkívüli géniuszok utja után bevilágítja az eszmék, az új alkotások, az el nem vitatható tények láthatárát: még a pálya végleges megfutása előtt is teljes átnézetét képes már nyújtani ama nagy horderejű vívmányoknak, s a következő nemzedékekre ható irányításoknak, melyeket az ily lángelmék, az emberiség művelődés-történetének lapjaira elévülhetlen betűkkel szoktak ráírni.

S a művészet egén, ily meteorszerű pályát fut félszázad óta *Liszt Ferenc* is. S a mi őt e tekintetben *egyetlen*, még eddig soha utól nem ért alakká varázsolja, az: *művészi lángelméjének sokoldalúsága; szellemi magas képzettségének minden irányban való kimagasulása; egyéni jellemének nemes és eszményi volta, s ember- és hazaszeretetének önfeláldozásig fokozott folytonos feltüntetése.*

Az emberi tulajdonok eme legritkábbjai közül egy is elégséges arra, kivált, ha valaki oly mérvben gyakorolja s tünteti fel félévszázadon át, mint épen *Liszt Ferenc*, hogy egy nemzet, melyhez az ily fiak tartoznak, hálás és kegyeletes kezekkel koszorúzza meg őket.

S íme, ezt teszi a magyar nemzet is ez alkalommal, midőn *Liszt Ferenc* ötven évi művészi működését megörökíti egy oly ünnepélyes jubileumi mozzanat által, mely mint önmagát megtisztelő nemzeti tény, örökké élni fog műtörténetében; melylyel az egész világ előtt beigazolja szellemi emelkedettségének tiszteletet parancsoló színvonalát s melylyel a késő nemzedékeknek is mindig fokozni fogja lelkesedését a haza iránt, emlékeztetvén azokat, hogy a magyar nemzet elismerő és hálás tud lenni mind ama fiai iránt, kik reá fényt, dicsőséget és szellemi előnyöket árasztanak.

Legyen áldás örökké e nap műveletén, s emlékeztessen bennünket örökké arra, hogy mivel tartozunk a hazának, mely szült és emlőin táplált, s mely csak ama fiait ölelheti igazán s forrón kebelére, kiknek minden tette és gondolata csak a hon boldogítása és felvirágoztatása nagy eszméjében összpontosul!

Liszt Ferenc 1811. október 22-én született Magyarországon, Sopron megyében, Raiding faluban, közel Sopron városához.

Az év, mely születését jelzi, a legnevezetesebbek egyike, mely e föld lakói felett elvonult. Az ég és a föld, egyaránt bámulatra méltó dolgokat jegyzett fel felőle.

A földön: egy hirtelen jött, meteorszerű lángész és világhódító, hatalmas tetőpontján állva, kezének egy mozdulata s szemének egy pillantásával döntött népek és államok sorsa felett. A történelem, kizökkenve rendes kerékvágásából, mintegy kételkedve nyúlt a tollhoz, hogy vajjon följegyezve a rendkívüli eseményeket, fog-e majd azoknak hitelt adni az utókor?

S az égen? – Egy, még csodálatosabb tünemény tartá bámulat, rettegés és ámulatban a föld lakóit. Háromezer évi vándorlás után ismét megjelent azon a legnagyobb, legfényesebb s legcsodálatosabb üstökös-bolygója naprendszerünknek, hogy az ember ismeretszomját felzaklatva, a belélehelt isteni szikra segítségével, századokkal vigye ismét előbbre s emelje magasabbra a tudomány, a szellem világitó fáklyáját.

Pusztán a véletlen játéka, vagy a világegyetemet mozgató s vezérlő örök s titkos hatalom egybehangzó működésének okozata-e, hogy a művészet egén is ép ez évben születik *Liszt Ferenc*, a legcsodálatraméltóbb tünemény, mely valaha annak láthatárát bevilágítja oly fényvel, melyhez hasonlót még soha nem látott, nem jegyzett fel a műtörténelem?

Ki tudná ezt megmondani! De ha az anyagi mindenségben, van közös vonzási erő, létezik örök oszthatatlan láncolata az okok és okozatoknak: kell, hogy létezzék a szellemi világ közös működésének tüneményeire nézve is, s talán ez okozta azt, hogy a nagy világszellemek feltünése és működése, mindenkor messze kiható átalakulásokat idéznek elő, melyek megváltoztatván az anyagi világ képét is, ez által aztán mintegy látható, érezhető intező kezeivé válnak e földön az isteni hatalom s gondviselésnek.

Ha itt részletekre kiterjedő életrajz nyújtásáról volna szó: Lisztnek már zsenge gyermek éveit, az ő rohamos fejlődését, számtalan küzdelmét, mesés diadalait és viszontagságos életmozzanatait egészen addig, hol mint alig 16 éves ifju már önállóan lép a világ szinpadjára, kötetekkel kellene ecsetelni és megvilágítani. Mert amit más világhírű nagy művészek, csak az érettebb korig fokozott munka és önfejlesztés útján nyerhettek el u. m.: osztatlan elismerést, dicső hirnevet, hódolatot a művelt világ részéről, anyagi és szellemi előnyt s kitüntetések: mind ez, oly korán hullott már az ő ölébe, hogy ha rendkívüli viszonyok, rendkívüli változásokat nem idéznek elő ifju lelkében, ellankadt kedélyvilágában: talán féluton áll meg a fényes meteor s csak a láthatár emelkedő fokait világítja meg, hamarabb bevonva fénysugarait, semhogy a zenithre jutva, onnan tölthette volna be messze kiható életfeladatát.

Hogy az ember fejlődésére, eszme-, s kedélyvilágára minő hatalmas befolyással van a szülői nevelés: ez talán *Lisztnél* bizonyult be legerősebben. Atyja: *Liszt Ádám*, előkelő magyar nemesi családból származván, a sors csapásait nemes lélekhez méltóan tudta tűrni, s bár mint herceg Eszterházy egyik uradalmi hivatalnoká szerény állást foglalt el; egyszerű, és takarékos életmódja mellett még sem mulasztott el semmit is, hogy egyetlen fiát, *Ferencet* kellő nevelésben részesítse. Művelt és tudományosan képzett férfiú volt, s a mellett szenvedélylyel szerette és gyakorolta a zenét, sőt kitünt a zongora-hegedü- és gordonkajátékban is. Amit a sors anyagi tekintetben megvont az apától, azt pótolta nála a gyöngéd szeretet, a példás gondosság és a fáradhatlan törekvés: fiát boldoggá tenni a világon nevelés által. De az ily atya mellett, *Ferenc* még egy valódi őrangyalt is birt édes anyjában, ki egyetlen fia szeretete és ápolásában találta minden boldogságát. Vallásos érzületű lévén a szó szoros értelmében: fiában is ez érzületet táplálni és fokozni, legfőbb gondját képezte, melybe végre annyira bele élte magát, hogy a szülőknél szokásos előtervezés szerint, nem ismert más vágyat, mint hogy fia valaha az egyházi rend tagját képezze.

Azonban „az ember tervez és Isten végez” mondja a példabeszéd. S így történt ez Liszt Ádám fiával is, kinek atyja különben sem igen rajongott anyja vágyódásáért. Az alig hatéves Ferenc, már korán elárulta rendkívüli hajlamát és tehetségét a zene iránt, melyet atyja minden áron igyekezett fokozni és kifejteni. Az első oktatást a zongorában ő maga eszközölte s minden nap nagyobb lón bámulata ama rendkívül gyors előhaladás felett, melyet fiánál tapasztalt. *Haydn* és *Hummel* (kik akkoron a herceg Eszterházy-féle udvari zenekarnál voltak alkalmazva) szorosabb barátságban állván s velők is közölvén tervét fiának a művészetben való kiképztetése iránt: tőlük csak határozott felbuzdító biztatást nyert.

A három évig tartott atyai oktatás is – mely pedig valami nagyon rendszeresnek épen nem volt mondható – meglepő eredményekre vezetett. Ez alatt azonban, nagy lelki aggodalmakon kellett a szülőknek keresztül esniök. A gyöngéd testalkatu s finom idegzetü *Ferenc*, hosszabb ideig tartó betegségbe esett, mely majdnem életébe került. A szerető szülők nem egyszer állták körül beteg fiuk ágyát a megtört remény vigasztalhatlan fájdalmával. De akit a múzsa homlokon csókol már bölcsőjében, annak élete felett a költészet s az emberiség géniusza szokott örködni, míg be nem végzi a ráruházott magasztos hivatást. A nagyreményü gyermek is felüdült s atyja a sok oldalról hozzá intézett fölkéréseknek nem tudván ellent állni, kilenc éves korában már nyilvánosan föllépteté egy hangversenyben Sopron-városában, melyben *Ries* Esz-dur és *Hummel* H-moll versenyművét játszta oly rendkívüli sikerrel, hogy atyja elhatározta őt nagyobb városokban is bemutatni. E célra, mindenekelőtt *Pozsony* városa lón kiválasztva s az atya és fiu sorsa itt lett aztán véglegesen el is döntve. A siker, a feltűnés, melyet itt játékával okozott, oly általános és mindenkit magával ragadó volt, hogy számosan a magyar főurak közül azonnal vállalkoztak a fiatal művész végleges kiképztetésének költségeit fedezni, s erre hat éven át évi ezer forint biztosítással egyesültek is, nevezetesen pedig: az *Amadée*, *Szapáry*, *Apponyi*, *Eszterházy* s *Erdődy* grófi családok. – Ferenc atyja, erre feladta Raidingi állomását s véglegesen Bécsbe költözött, hogy fiát ott, az akkori leghiresebb mesterek által képeztesse ki. Anyja azonban vigasztalhatatlan lett ez új fordulatra, s nem akart tágítani attól, hogy fia mondjon le a szerinte háládatlan művészi pályáról s szentelje magát az egyházi rendnek. Szemrehányásokat tett férjének és fiának s érzékenyen panaszkodott mindenfelé, hogy egy bizonytalan jövő végett feláldozzák a bizonyosat, az előnyösebbet. A szülők kölcsönös szemrehányásai s ingadozásainak végre maga a kilenc éves

gyermek vetett véget felkiáltván: „*legyen meg az Isten akarata; az több a véletlennél, ami velünk Pozsonyban történt, s ahol az angyalok intenek magukhoz, ott az emberfia ne késedelmezzék egy percig is.*” – S a gyermek e határozott szavai győztek, az atya örömkönyek közt ölelte keblére, nagy reményü fiát, s többé nem volt hatalom, vagy rábeszélés, mely tervétől eltántoríthatta volna. – Ez idő alatt *Hummel* Weimárba költözött udvari karmesternek. Liszt Ádám kezdetben fiát az ő vezetése alatt akarta kiműveltetni, ki ez időben, mint virtuóz nagy hír és tekintélyben állott s Weimár és Bécs között habozott választásával, ahová meg *Czerny Károlyhoz* zárandokolt a virtuózi pályára készülők nagy serege. – Csakhamar azonban, ez utóbbira esett választása, miután *Hummel* nagyon is túlcigázott követeléseket tett a fiatal lángész irányában, sőt az atyát nem is igen kecsgettette valami rózsás reményekkel. – Ellenben *Czerny* a legönzettelenebb jellemet tanúsította. Tiszteletdíjat semmiképpen sem akart elfogadni s szerencsésjének tartá a fiatal művész tanárának lehetni.

Liszt, még ma is élénk hálaérzettel emlékezik *Czerny-re*, ki az ő irányában oly lovagiasan viselte magát. Midőn mint 15-16 éves ifju már egész Páriszt meghódította, egy izben az olasz boulevardon sétálva atyjával, találkozott az ép akkor ott időzött *Hummellel*. Az atya hidegen köszönté s meg nem állhatta, hogy szemére ne vesse, miszerint oly hidegen s kevésbé hizelgő jóslattal viseltetett fia irányában. „Lásd – mondá neki – ugy-e még is csak vált valami Ferencből?” – *Hummel* zavartan s udvarias bocsánat kéréssel távozott.

Czerny vezetése alatt, a 11 éves Liszt csakhamar elérte a technika ama színvonalát, melyen túl az akkori álláspont szerint, alig volt már fokozat. Kezdetben némi surlódás is jött közbe a mester és tanítvány közt, amennyiben az előbbi, nem találván mindenben elfogadhatónak az alapot, melyet magával hozott, a tüzesen, rohamosan előhaladni akaró fiatal művészt sokban visszatartá s oly dolgokra szorítá, melyeken az már túlképzelte magát. De később maga *Czerny* belátta, hogy egy rendkívüli tüneménnyel van dolga, kit nem lehet a közönséges tanrendszer szerint vezetni, s kinek a köznapiasságon túlemelkedő, túlnagyra törő szelleme önmagától törí össze a békókat, melyeket rá erőszakolnak. Ez alatt a művészet más szakában sem maradt tétlenül. Az akkoron nagy hirben állott udv. karnagy, *Salieri* oldala mellett tanulmányozta a zeneszerzést, ki a gyermek lángeszét azonnal fölismerte s aszerint igyekezett is őt vezetni. Rövid idő alatt nemcsak kész harmonikus és zeneirő lett, hanem bámulatosan elsajátította a vezérkönyv-olvasást is. Ezek közt leginkább vonzódott *Beethoven* műveihez, ki iránt határtalan kegyeletet, vonzódást s

bámulatot érzett. Minden vágya ohajtása abban összpontosult, hogy a nagy mestert színről színre láthassa. S e vágya teljesedésbe is ment. Beethoven elfogadta a lángeszű gyermeket, kiről már azelőtt annyi magasztalót hallott. *Liszt*, még mai nap is szent áhitattal emlékezik ama jelenetre, hol mint 11 éves gyermekszemtől szemben állott a legnagyobb zenészeti geniussal, ki talán valaha e világra született. Alig mert föltekinteni Jupiter-homlokára s minden szavát talizmánként leste, hogy azok egész életén át kalauzolják. A nagy mester szólt is hozzá a szeretet, a jóakarát, a gyöngéd érzet hangján. Emlékezteté ama magasztos hivatásra, mely rá mint művészre várakozik s szívére kötötte, hogy a művészet nagy horderejű ügyét soha el ne válassza az emberiség szent érdekeitől, hanem törekedjék az ember s művész eszményképe megvalósításán. Azután meghallgatta s fényes jövőt ígért neki. Ez évben történt aztán az is (1823-n), hol a fiatal művész, alig rövid másfélévi tanulás után háromszor hallatta magát Bécsben nyilvánosan, s hol búcsuhangversenyén *Beethoven* is megjelent s a közönség előtt megölelte őt, s „valódi művészeknek” nyilvánította. Már ekkor oly hatalmában volt az adott motívumokra épített szabad ábrándozás és rögtönzés is egyesülten a technika magas fokával, hogy e tehetségével mindenkit, magát Beethovent is bámulatra ragadta. Ez első önálló hangversenyeit a bécsi közönség tömegesen s rendkívüli érdekeltséggel látogatta s ez évtől kezdődött voltaképpen művészi pályája, melynek félszázados jubileumi emlékét a jelen folyó év képezi. – S e félszázad lefolyása alatt, soha egy percig sem feledkezett meg *Beethoven* intő s profétai szavairól, s *a művész és ember eszményképét* oly magasztosan egyesítette magában, miként előtte soha még egy művész sem. Ez idő lefolyása alatt egészen a mai napig, élete szakadatlan láncolata lett az öntökéletesbitésnek, mint virtuóz és zeneköltő a nagyságban való emelkedésnek, mint ember és művész a nagy horderejű, messze kiható nemes és magasztos tettek, műveleteknek. Az áldás és siker – habár ez utóbbi néha nehézségekkel is összekötve – mindig nyomában járt, mert célja, indoka és ügylelkésedése, mindig önzetlen, tiszta és nemes forrásból eredt.

Az első bécsi siker után, mely úgy anyagilag, mint szellemileg, megnyitotta az atya és fiu számára az egész világot, még az évben egy nagyobb műutazás következett Dél-Németországban, hol mindenfelé elismerést aratott, általános feltűnést keltett s gazdag eredményeket aratott. Atyja azonban s bizonyára ő maga is, még nem tartotta magát egészen bevégezettnek. Páris, a világváros, annak híres zenedéje s az abban működött híres tanárok lettek végcélul kitűzve. Ez utazásban anyja is kísérte, ki látva a rendkívüli eredményeket, mindinkább kezdett megbarátkozni fia életpályájával. Ott

azonban ép ellenkező uton érte el a célt, mint a hogy az tervezetett. A zenedébe való fölvételét nem lehetett kieszközölni, dacára nagy befolyásu körök közbenjárásának. Az intézet hires és nagytekintélyű igazgatója: *Cherubini*, mellékes érdekek és soha tisztán fölnemtárult befolyásnak engedve, nem viseltetett iránta sem kellő vonzalommal, sem tehetségének kellő elismerésével. Dacára, hogy a legszigorubb vizsgát állatta ki vele, végre még is mint nem francia születésűt – kinek fölvétele mint mondá, az intézet szabályaiba ütközik – véglegesen elutasítá. Ez nagyon lehangolta az egész családot s mind azokat, kiket a művész sorsa mélyen érdekelt. Hanem csakhamar jobbra fordult minden, mint képzelték. A zenede két leghiresebb tanára: *Reicha* és *Paer*, a legmelegebben érdeklődtek a fiatal Liszt iránt és segédkezésére voltak, sőt *Reicha* a nagy zenetudós vezetése alatt, az intézeten kívül csakhamar elsajátította a zeneszerzés legmélyebb titkait is. E mellett a párisi legelső szalonok is fölkarolták, élükön az *Orleansi* herceggel (a ki későbbben Lajos Fülöp név alatt Franciaország királya lett), s rövid idő alatt azoknak valódi kegyence lőn. Játéka Párisban is nagy föltűnést okozván, kisebb-nagyobb kirándulásokat tett a nagyobb vidéki városokba, hol mindenütt anyagi s szellemi siker kísérte utjában. Zeneszerzői tehetsége már akkor is oly nagymérvű volt, hogy Bordeauxban hangversenyezvén, midőn ott egy saját szerzette sonatát a Beethovené gyanánt játszott, a jelen volt hires hegedűvirtuóz: *Rode* sem tudta azt megkülömböztetni a nagy mester irányától. Majd Angolországba ment, ott is s főleg Londonban feltűnést okozva. Visszatérve Párisba, egészen a zeneköltészetnek szentelte idejét, s „a szerelem vára” című egy felvonásos dalműve az 1825-ik év vége felé került ott első előadásra az „Academie royal” című színházban s mindenkori előadását zsúfolt ház és kiváló elismerés követvén, ez által, mint zeneköltő is szélesen elterjedt névre tett szert. Ujabb műutazások láncolata következett aztán Svájc, Német és Angolországban. Ez időben közönség és kritika mind nagyobb mérvben karolja fel. Hangversenyei az anyagi s szellemi siker tetőpontjára hágnak, s mint 15-16 éves ifju már lábai előtt látja a világ hódolatát. De a tömjénfüst mámorában, egyszerre csak egész lénye átváltozik. Szellemi undort kap a külvilág zaja, fényes koszoruitól. Terhére van a világ hódolata, érzéketlen a földi javak iránt, s az eddig életvidor, kedélyes, szikrázó szellemű ifju, önmagába zárkozott, búskomor s szótlanná válik. A vallási érzület s annak túlvilági rajongásaiban (melyeket kora gyermeksége óta táplált lelkében) keres menedéket a tömeg tapsai s a világ tömjén füstje elől. Elhanyagolja művészetét s csak a szellemet tápláló olvasmányok s ábrándozásokba merül.

A vallás elmélyítő s vigasztaló képeiben keresi megnyugvását. Nem foglalkozik művészetével, hanem legkedvesebb olvasmánya lesz a „Les péres du desert”. Hetekig nem érintkezik a külvilággal s megfélekezni látszik e búskomorságában úgy saját hivatásáról, mint szülői jövőjéről. A gondos apa megütközve fiának e hirtelen s mivel sem indokolható kedélyváltozásán, minden áron szórakozást keres számára, s a testben, lélekben megrendült ifjút az orvosok tanácsára a Boulogne-i tengeri fürdőbe viszi. Azonban, az ifju művész lelkét egy nem várt csapás itt még inkább lesújtja. Szeretett atyját elragadja a halál oldala mellől s magára hagyatva áll a világon. Vigasztalhatatlan lesz s még inkább meghasonlik belső kedélyvilágával. Mindenekfelett anyjára gondol, mint az egyedüli lényre, ki szívéhez még közel áll, s ki Párisból testvéréhez költözött volt Gráczba még egy évvel azelőtt. Legelső gondja volt tehát, szeretett anyját magához hívni és venni Párisba, kinek is azonnal 100.000 frankot tett le élete biztosítására, mely összeget aztán későbbben még nagyobbra egészített ki.

Az immár ifjuvá fejlődött művész aztán Párist választja állandó lakhelyéül. Az élet elszédítő mámora, a korán érzett családi csapás s az önmagára való hagyatás, jókor megérlelte lelkében a legnagyobb küzdelmekkel szemközt is a tántoríthatatlan kitartásra támaszkodó szilárd jellemet, mely aztán egész életén és működésén oly dicső eredményekkel vonul keresztül. A gyermeki lényből imigyen csakhamar kifejlett, érett ifju vált, ki ujfent fölismerve magasztos hivatását, annak áldozni életét indult további pályáján. De előbb még egy nehéz, majdnem egész életét feldúló lelki küzdelmen kellett átesnie, mely sok szívvérébe került ugyan, de abból végre még is, mint színarany az izzótűzből, többé elnemtántorodó lelki megedződés s elhatározással került a művészet örökragyogású felszínére. Ifju szíve egész lánghevével szeretett egy magas állásu eszményi lényt, kinek birásáról azonban örökre le kellett mondania. Az ebből eredt meghasonlás önmagával s eddigi pályájával, oly fordulópontot képezett ismét életében, mely közel hozta őt ama elhatározáshoz, hogy végkép szakítson a művészettel. Elzárkozott a külvilágtól, s egészen átengedte magát az öntépelődésnek. Ismét vallási ábrándozásainak karjába veti magát s oly lelki állapotba esik, mely testi erejét is végleges kimerüléssel fenyegeti. Egyedül anyja körében élt s talált némi vigasztalást, ki azonban nem volt képes sem kérelmei, sem könnyeivel őt ismét visszaadni a világnak. – E fájdalom első rohamait túlélve, leginkább tudományos olvasmányokkal foglalkozott, mi által alapját veté meg ama sokoldalú ismeret s

szellemi műveltségnek, melyet későbbben mindinkább fokozott s mely őt e tekintetben is a legkiválóbb jelenségek közé emelte. Művészetével keveset látszott törődni ez időben s az oly vakító fénnyel megkezdett pályán, alig érzett többé vágyat a további diadalmenet folytatására.

S ily előzmények, viszonyok közt, talán egészen vagy legalább nagy részben elvész a művészetnek, ha két nevezetes körülmény nem jó közbe, mely aztán mint erős villanyütés annyira fölrázta elzárkózottsága s kedélye lethargiájából, hogy többé hasonló mérvben nem is esett abba vissza. Egyrészt (1829-30 tájban) *Paganini*, az eddig még utólnemért hegedűművész, s a műtörténelemben egyedül álló csodás jelenség, egyszerre föllép s meghódítja az egész világot. Misztikus alakja, modora és multjához csodás regéket csatol a könnyenhivőség s művésze által egy, addig még nem sejtett új világot tár fel a bámuló közönség s művészvilág előtt. Másrészt kitör a juliusi francia forradalom. A politikai s társadalmi világ új alakot törekszik nyerni, s magával ragadja mozgalmas árába sodorva az irodalom, a művészet új irányzatát is, mely *Hugo Viktor* és *Berlioz Hectorban* meg is találja kimagasló képviselőit. Akiben csak egy szikrája lakozott az önérzetnek s a nagy eszmék iránti lelkesedésnek s akiben csak egy szikrája szunnyadozott is a tetterőnek, a nagyobbra való hivatás öntudatának: az veszteg nem maradhatott. Hogyan maradhatott volna tehát *Liszt*, kinek keblét és agyát mindebből nem szikrák, hanem már lobogó de egyidőre elfojtott lángok emésztették?

Paganini hódításainak mindinkább növekedő híre s nimbusa visszaadja lelkének egész rugékonyságát s átérteti vele hivatásának egész horderejét. A francia forradalom pedig csak magasra ragadó szárnyakat ad ifjú lelkesedése hevének s a mindennapi felett messze tulemelkedő képzeletének.

Pár évre ez események után – 1833-n – Genfben teszi át lakását s ismét elvonul a világtól; de nem azért, hogy eredménytelen, lelki tépelődéseknek adja át magát, hanem hogy a tettek mezejére készítse el magát s aztán, mint győző meghódítsa velük a világot. Majd Párizsba megy, hol az említett év végéig egészen tanulmányainak él, környezve számos barátai, tisztelői s bámulóitól. Nyilvános föllépéseket azonban ez idő alatt alig tartott. Egy magasztos célt tűzött ki maga elé t. i.: a virtuózitást s átaljában a művészeti technikai tökélyt nem céllá, hanem csak eszközzé emelni a művész körében, hogy azzal egy magasabb hivatást töltsön be annál, mely csak az öndicsősítés [!] és az önérdek kielégítését tartja szem előtt.

„A művésznak ily értelemben való megtisztulása által emelni magát a művészet mint nemesítő ideál becsét s jelentőségét; mintha művészeti nyilvánulást úgy a teremtő, mint a végrehajtó működés mezején, maga a művész egyéni belvilága kifolyásával hozni kapcsolatba; s végre: a művész állását s működését oly varázskörrel vonni be, mely míg egyrészt emelőleg hat magára a művészetre; másrészt önzetlen s kiható solidaritásba hozza őt az emberiség, a társadalom, a haza legszentebb érdekeivel.”

Ime rövidbe foglalva ama nagy és magasztos elvek, melyek megvalósítására *Liszt* törekedett. S egy félszázad lefolyása alatt, hogy mennyire érte el e célt saját élete és működésével: számtalan nemes tettei, korszakot alkotó remekművei s jellemének fénysugarai hirdetik az egész világnak.

De míg kezdetben az eredményeknek többé meg nem ingatható talpazatára léphetett: nehéz harcokat kellett kiállania. A megrögzött eszmék és érdekek emberei, vést hirdetve s az előkor hagyományaira épített hajfonatok tekintélyét féltve, táborokban sorakoztak s elkeseredett hadjáratot indítottak ellene nyilvánosan és eltakart parázs alatt. *Liszt* elfogadta a harcot, de mindinkább látva a tér s fegyverek egyenetlenségét, valamint az irányadó körök áttörhetlen konokságát: már hajlandó volt elhagyni az óvilágot, s Amerikát választani; nagy eszméi megvalósítása terül, midőn egy újabb változás életében, ama fentebbi határozatra birta, hogy egy időre Genfét válassza tartózkodási helyül. S életének talán egyik legszebb, legköltőibb s legmunkásabb részét itt töltötte. Ama szorosabb viszony, mely őt *Stern Dániel* írói néven *d' Agoult* grófnőhöz kötötte, csak fokozta ama elhatározásában, hogy minél visszavonultabban, de egyedül művészeti s tudományos foglalkozásai s tanulmányainak éljen. Majdnem egyedüli érintkezési körét *Sand György*, *Piktet Adolf*, *de Candolle* és herceg *Belgiojoso* társasága képezte, kikkel többször kirándulásokat tett Svájc legköltőibb, legnevezetesebb pontjaira. Ez érdekes és nevezetes kirándulások költői benyomásait aztán „*Années de pelerinage*” cím alatt kiadott zenekölteményeiben örökitette meg, melyek ugyszólván első nagyobb termékei voltak reformatori s új irányu költői géniuszának. Ezek közül „*Tell Vilmos kápolnája*” – a „*Wallenstatti tó*” s „*Egy forrás partjánál*” (au bord d'une source) című részletek, későbbben világhirre emelkedtek, mert virtuóz-pályájának műsorain gyakran lehetett velük találkozni, elbájolván, s a költészet legmagasabb régiójába emelvén azokkal hallgatóit. Ez idő alatt, a műirodalom mezején is föltünést okozott működése, számos önálló s a művészet életkérdéseit élénk, vonzó és ragyogó tollal ecsetelt cikkeket közölvén a párisi

„*Gazette musicales*” című zenelapban. E pár év alatt kifejtett munkássága és sokoldalú tanulmányozása tette le alapját ama rendkívüli képzettségnek, melyre aztán mint önálló zeneköltő is egész új irányát építhette. S dacára, hogy már Paganini diadalmas föllépése után elhatározta, a virtuóztatás fegyverével törni utat legelőször is a mind addig szentesítve hitt művészeti chablon-rendszer phalanxain keresztül: még is ki tudja meddig késett volna még kilépésével, ha önérzete s hivatási öntudata, végelhatározó lökést nem kap egy újabb körülmény által, mely aztán mind legyőzhetlen hőst a küzdőterre vetette.

Thalberg föllépésének hire, kit a zongora-virtuóztatás újabb tüneményeként fogadott s ünnepezt főleg a párisi világ – hol rendkívüli diadalokat aratott – gyors elhatározásra készítette. Elhagyva genfi tuskulánumát, Párisba sietett, hogy visszahódítsa a maga számára a francia főváros osztatlan pálmaágát. *Liszt*, az önereje s magasabb hivatására teljesen támaszkodni tudó fölényérzet öntudatával vette fel a kihívó kesztyűt, melyet *Thalberg* elébe dobott. Még el sem hangzottak jóformán a dicsőítő tapsok, melyekkel a párisi közönség, s kritika *Thalberg*et elhalmozta: s már alkalmat nyújtott az ítéletre, mely után az egyik vagy a másiknak le kellett a fegyvert raknia. Mindjárt utána, s ugyan ama helyiségekben hol *Thalberg* egy időre magához ragadta az elsősége szóló közvéleményt, egész sorozatát adta a hangversenyeknek oly műsorozatokkal, melyek minden irányban hű alkalmat szolgáltattak a nemhabozható ítélethozatalra. S a harc csakhamar el lett döntve, még pedig oly eklatáns módon, mely aztán oly magasra emelte, hogy senkinek még gondolata sem támadhatott többé őt odáig követhetni. Kritika, és közönség, barát és ellenség csak ama meggyőződésnek adott mindenfelé kifejezést, hogy *Liszt*, mint zongoravirtuóz, s mint előadó, magyarázó géniusz, még csak hasonlításba sem jöhet pályatársaival. „*Thalberg az első, de Liszt az egyedüli*”. Ez lett a jelszó, melyet Páris kiadott, s mely aztán jöttét megelőzte mindenütt, ahol csak megjelent, s mely megerősítette a közvéleményt, s kritikát mindenütt, a hol csak varázshangszerét hallatta. – S 1837-ig, mint lavinaroham terjedt a hire, csodás hatalma a szívek, az érzelmek felett, s midőn a nevezett évben nagyobb európai körútra indult: lázas izgatottság fogta el előre ama városok közönségét, melyek felé utját irányozta. A világ alig tudott számot adni ama túlvilágival határos bűvös hatalomról, melylyel *Liszt* már akkor a zongora billentyűzete felett uralkodott. Pedig ezt százszorta nehezebb volt elérni ép akkor, midőn Paganini egy oly hangszer előnyeinek mesés feltüntetésével járt elől, mint a hegedű, mely a dallam-ár változatosságát a legcsodálatosabb módon képes fokozni s melynek

minden érzelem s kifejezés árnyalatai rendelkezésre állanak. S ha mindehhez még hozzáadjuk, hogy azon időben még nagyon messze állott a zongora hangja, gépezete s egész szerkezete ama tökélytől, melylyel már korunkban dicsekedhetik: e feladat nehézsége még világosabban kitűnik.

De nemcsak páratlan csaknem hihetetlen technikai tökélye s merészségével kelté fel a világ bámulatát; hanem az előadással egybekötött ama szellemi fölény és belemélyedéssel is, melyről mindeddig sejtelve sem volt a művészeti világnak. Paganini játékának démoni hatalmat tulajdonítottak. A ki hallotta, szinte megmeredt bámulatában, s míg hallgatta, megbűvölt köréből nem szabadulhatott s mintegy könnyebb lón a sziv, ha utolsó hangja elzüllött, mint valamely nehéz lidércnyomás után, mely megreszketteti utána az idegzetet.

Őt játékában is megtalálták a leigéző démoni hatalmat, mely annál inkább bámulatra keltett, mennyivel egyenetlenebb volt a hangszer, melylyel Paganini mellett rendelkezett. De amellett még egy oly elbűvölő elemmel is rendelkezett, mely amannak művészi régióját távolról sem lengte át a másikhöz hasonlóan. S ez az elem volt: ama égi sugallat, ama égből földre leszállt túlvilági átszellemülés kifejezése, mely alatt fölemelkedik s megtisztul a lélek, mint az angyalok kórusára.

Párisi győzelmei után, Liszt mindenekelőtt a művészet klasszikus földjét, Olaszországot kívánta látni, csodálni és behatóan tanulmányozni. 1837-ben tehát, hol első nagyobb európai körútra indult, főleg Milánó, Velence, Genua, Florenc és Róma ama városok, melyekben hosszabb időt tölt, s hol hangversenyeivel általános hódításokat tesz. Két évig el sem hagyja a költészet, a művészet s az emberi szellemnagyság ez örökbecsü földjét, mely annyira összhangzott nagyratörő lelke szárnyalatával. Nincs oly ága a művészetnek, melynek beható tanulmányozásával ne foglalkozott volna, s e két év kiapadhatlan forrásává válik lelkében a tudásnak, a lelkesedésnek s ama teremtési vágynak, mely őt egy negyedszázad multával ismét visszavezette e földre, hol is aztán, zeneköltői lángelméje két oly korszakot alkotó műben kulminál, mint „*Magyarországi szent Erzsébet*” és „*Krisztus*” című oratoriuma. – Olaszország legkiválóbb szellemi nagyságai azok, kikkel folytonosan érintkezik s kiknek körében mintegy átszellemül. *Rossini* is, ki már akkor hírnevének tetőpontján állt, benső viszonyba lép, mely – habár későbben nagyon eltérő utat követtek is a művészet mezején – mindvégig a legszívélyesebb maradt. S Rossini, az ő világnimbusának jó nagyrészt bizonyára *Lisztnek* is

köszönheti, ki az ő csodálatos hűség, virtuóztatás és páratlan genialitással zongorára átírt „Tell Vilmos” nyitányával a netovábbig tudta fokozni hangversenyeiben a bámulatot. Velencében való tartózkodás alatt érte ama leverő hír (1838-ban), miszerint Pest, hazája virulásnak indult fővárosa egy vésteljes kiáradás következtében az inség és pusztulásnak van kitéve. Mint villámcsapás hatott e szomorú hír lelkére. A világművész egyszerre átérezte kötelességét, mint magyar hazafi, s dacára, hogy még húzamosb kötelezettségei tartották vissza: egyenesen s egészen váratlanul Bécsben termett, hol egész sorozatát adta a hallatlan sikerű hangversenyeknek, melyek mesés bevételeit nagy részben – mintegy 24 ezer frtot – a pesti vízkárosultak javára fordította. Pest városa nem csak köszönő levelet írt az ép oly nagy, mint nemes szívű művésznek, hanem küldöttségileg is meghívta, hogy őt a haza szívében ünnepelhesse. De bármennyire óhajtotta volna ezt ő maga is: ez uttal le kellett mondania hazája viszontlátásának örömről, megígérván azonban, hogy a jövő évben legelső kötelességének tartandja hazájába térni, hogy erejéhez képest ő is áldozhasson annak oltárán.

Bécsből ismét Olaszországba tért vissza, hol egy ideig visszavonultan élt részint a „Villa Maximilianában” Lucca mellett, részint pedig a Pisához közel eső „*San Rosare*” nevű falusi magányban. Sokoldalú tanulmányainak szentelte itt ismét életét s még a politikai tudományokat sem mellőzte, sőt egyizben – a legmagasabb körökkel való összeköttetéseinél fogva – majd rá engedte magát beszéltetni, hogy a keleten diplomatai állást foglaljon el. Azomban, hála a művészet géniuszának, e tervvel csakhamar aztán egészen felhagyott. Az 1839-ik év vége felé, ismét nagyobb műutazásra indult, s ígérete folytán, Triest és Bécsben való rövid tartózkodás után egyenesen hazájába tért.

S ez időtől kezdve aztán – egy évtizeden át – virtuózi pályájának ama mesés diadalai következtek, minőket sem előtte, sem utána, még soha egy művész sem aratott. A kitüntetés s az ünnepeltetésnek nem volt oly neme és oly magas foka, melyben ne részesült volna. Hangversenyei egész izgatottságba hozták a városokat, ahol megfordult. A legmagasabb köröktől kezdve, az egyszerű polgárig, sőt a nép fiáig mindenki a kegyelet és bámulat érzetével közeledett feléje, mert ő soha nem feledte magasztos hivatását, s ha mint művészt ünnepelték valahol, azonnal alkalmat nyújtott arra, hogy művészeti nagyságával emberszeretetét is mérjék össze. Mert százezrekre, talán egy pár millióra is megy az az összeg, melyet Liszt életében a jótékonyság, a közügy s a

hazaszeretnek áldozott művészete által. Alig van ország Európában, alig van jelentékenyebb város, amely az ő nevét hálával ne említené.

Midőn, mint világhírű művész, a fentebbi év végén legelőször látogatta meg hazáját: az messzekiható eseményt képezett az egész országban. Pozsonyból – hol ép akkor együtt volt a magyar országgyűlés – s Pestről tisztelgő küldöttség ment elébe s diadalmenethez hasonlított bevonulása a két városba. Pestre karácsony estéjén érkezett s 1840. Jan. 4-én adta első hangversenyét a magyar nemzeti színházban, ugyancsak annak alapja javára, mely aztán oly nagymérvű ovatio színhelyévé változott, minő abban még soha elő nem fordult. A város és a mágnási körök képviselői küldöttsége egy nagyértékű diszkarddal tisztelte meg ez alkalommal, melyet gr. Festetics Leó nyújtott át neki a nemzeti színpadon. Megható s lelkes beszédben (francia nyelven) köszönte meg a kitüntetést, mely a hazafiság és szellemi emelkedettség tüzeit ragyogtatta vissza. Minden hangversenyének jövedelmét valami jótékony, vagy nemzeti célra szentelte. Ekkor tett egy nagyobb alapítványt is a nemzeti zenede számára. Jótékonyágának szétárasztása annyira ment, hogy értesülvén, miszerint márvány szobra fölállítására tetemes összegek gyűjtettek, azt deprekálta s a begyűlt összeget művészeti célok előmozdítására kérte fordítani. Az ünnepélyek s kitüntetések egész sora rendeztetett tiszteletére s egész itt tartózkodása szakadatlan láncolatát képezte a tisztelet és kegyelet nyilvánulásának, melylyel mindenki sietett adózni művészetének és szive nemességének.

Magyarország ez időszakban a szellemi fölébredés és lázas tevékenység regeneráló korszakát élte. A hazafiui áldozatkészség oltár volt, melyre mindenki sietett részt letenni tehetsége szerint szellemi vagy anyagi tőkéből, melylyel rendelkezett. Az ébredő s reményteljes lelkesedés korszaka volt az, mely majdnem egy évtizedig nőtt és fokozódott oly dicső lánggá, mely aztán a magyar név dicsőségét a világ minden részében megalapította. S a szikrák ily fogékony korszakában látogatván meg Liszt először hazáját s adván legönzetlenebb tanujelét hazafiui áldozatkészségének; közte és nemzete közt többé szét nem hullható s egymást mindinkább vonzó kapocsnak kellett keletkeznie, mely végre is a magyar nemzet művészeti java és dicsőségére, valamint maga a művész hazafi végleges önmegnyugtatóására, csak a hazához való állandó csatoltatásában lelhetett kielégítését.

Liszt ez alkalommal nem tehetett nagyobb körutat hazájában, s csak is a fővárosra kellett szoritkoznia. De meglátogatta szülőhelyét Raidinget, hol gyermekéveinek aranyálmait élte át, melyek később mind oly dicső megvalósulást nyertek. Mindennemű kitüntetéssel lett ott is elhalmozva, népünnepélyt rendeztek tiszteletére s az őszinte, kegyeletes fogadtatás, melyben ott egy akkor már egészen más nemzedék részesíté, mindig drága és felejtetlen maradt szívének. Hazájának nagyobbmértű beutazását egy pár év múlva helyezvén kilátásba, 1840-n Jan. vége felé elhagyta a szülőföldet.

S innen kezdve egészen a 40-es évek végeig – mely időszak egyszersmind virtuózi pályájának fénypontja – élete nem más, mint a legfényesebb diadalok s kitüntetések láncolata, dicsköre, mely valaha művész homlokát körülfonta. Kevés kivétellel, Európa minden országa színhelyévé válik mesés diadalainak s városok, népek vetélkednek egymással, hogy géniuszának hódolattal adózzanak. Német-, Orosz-, Francia-, Angol-, Magyar-, Spanyol-, Olasz-, Török s más apró országokban is ragyogtatja művészetét, melynek fénye szétsugárzik aztán mind az öt világrészre. A hol hallják, ott nem tudnak betelni bűvös játékaival, s a hol nem hallhatják, ott epednek utána.

Leirni akarni részletesen e hét év eseményeit, mozzanatait, s művészeti eredményeit, melyeknek *Liszt* egyénisége és működése volt központja s irányítója: vastag köteteket igényelne; tullépi ez szerény vázlatunk határát, melylyel élete s működésének jellemzését csak fővonásokban akarjuk ez uttal ecsetelni.

Dicsőség, kincs, kitüntetés, hódolás, hódítás: mind ezek elkoptatott szavak annak jellemzésére, a miben *Liszt* ez időszakban részesült. Franciaországot s főleg Párist uralja osztatlan művészi nimbusával; Oroszországban nemcsak Szentpétervárt, hanem minden kisebb rendű városban is, nincsen oly nagy ár, melyet sokallának hallhatásáért; Anglia garmadával önti lábaihoz sterlingjeit; Németország s főképen Berlin, mesés népszerűség magaslatára emeli, melyben főszerepet az egyetemi ifjuság, és a munkásnép játszik, fejedelmi bőkezűséggel mozdítván elő azok egyleteinek érdekeit; s midőn 1846 ismét hazájába tér, hogy azt nagyobb mérvben beutazza, s ujfent folytassa első látogatása alkalmával megkezdett jótékony s hazafias célu műveleteit; még lelkesebb, még általánosabb kitüntetésekben részesül. 1845-n *Spohr Lajossal* együtt vezényli a Bonn-i nagy zeneünnepélyt, mely *Beethoven* szobra leleplezési ünnepélyére rendeztetett, melynek kiállítási költségei kétharmadát ő egy maga fedezte hangversenyei dús jövedelmeiből.

De ki tudná azt mind elszámolni és összegezni, amit Liszt e hét év alatt a jótékonyosság, az emberszeretet, s a művészet érdekeinek áldozott? Az ő nemes szive és önzetlen törekvése, csak a szépet jót és magasztosat szolgálni: nem ismert érzében határt s akárhányszor megtörtént vele, hogy valamely városban hangversenyeinek mesés bevételeit mind jótékony célokra s adakozásokra fordította.

Magyarországi körútja után Erdélyt, Oláh- és Moldva országot, Galliciát, s Törökországot utazta be, s a világműveltség gócpontjaitól akkoron még nagyon is messze esett e járatlan országokban valódi mythosi alakban tűnt fel.

Hogy az akkori utazás rendkívüli fáradalmi, nehézségei, sőt veszedelmei – valamint a minden irány és arányu hódolatok közepette ugy korábbi, mint főleg emez európai körútja telve volt a legérdekesebb tapasztalatok, benyomások és mindennemű kalandokkal: ez csak a dolog természetében feküdt. Veleszületett s a nagy világgal való folytonos érintkezés által a legfinomabb árnyalatig fokozott szellemdús és lekötő modora s társalgása, valamint érintkezése a legmagasabb körökkel ép ugy mint gyakran a legdemokratikusabb elemekkel is, erre minden ország társadalmi köreiből bő alkalmat nyújtott. Nem is élt a világon még művész, de bátran lehet állítani, hogy talán még halandó sem, kinek élete érzében csak párhuzamba is hozható az övével.

Konstantinápoly, az égi paradicsomnak e földre hullott darabja s csodás viszfénye volt az utolsó pont, mely *Lisztet* vakító virtuózi pályájának zenithjén látta és bámulta. Kevéssel utána leszáll a dicsfény ama magaslatáról, melyre eljutnia még egy művésznek sem sikerült. Megvetve a földi javakat s elzárva értékeit a hódító tömjénfüst elől a tömeg általános meglepetésére lemond egy fényes pályáról, melyet megirigyelt tőle a föld minden hatalmasa, hogy szellemével ismét meghódítson egy új világot s megteremtson egy új korszakot, mely nevét sokkal behatóbban s tartósabban van hivatva megörökíteni, mint egy 25 éves Orpheus-i bűbájlás.

S ez újvilág, ez új korszak kivivását a zeneköltészet örök birodalmában kereste s azt hosszú évek nehéz küzdelmei, s fáradságos, de rendületlenül kitartó munkálkodásai után meg is találta.

Midőn Liszt, 1848-n az ép oly igénytelen, mint nagyszerű műtörténeti mult és nimbussal biró városban: Weimárban telepedett le, hogy ott új pályát kezdjen, s új hivatásának szentelje további életét; a világ nagy része csak újabb különkedési vágya kifolyásának tartotta azt. Valami megfoghatlan, az ember

természeti ösztöne és hajlamával homlokegyenest ellenkező rajongásnak tünt fel előtte az, hogy valaki képes legyen lemondani száz ezerek, talán milliók birhatásáról, a földi javak színejaváról s az élet nagyszerű élvezőiről csak azért, hogy szerinte egy bizonyos cél s eszme megvalósításának idő s munka fecsérlésébe temetkezzék. S Liszt élet- s működésének második kimagasló korszakát ép ez képezi, hol a kételkedő világnak sohasem képzelt példát nyújtott arra nézve, hogy lakozhatik az ember keblében egész lényét betöltő magasabb törekvés s lelkesedés is annál, melyet csak a hiu csillogásvágy s az önzés táplálta világi fény és élvezet hajhászata hoz felszínre. Amellett, hogy a weimári Altenburg csendes magányában, fenkött [!] zeneköltői lángészének termékeit alkotta, melyekkel végre lefegyverezte a legádázabb kételkedők és ellenfelek táborát is: mint Szent György lovag a sárkánnyal, nem lankadó kérlelhetlen harcot vivott úgy az igazgatói pálcával, mint a tollal is kezében mind azokkal, kik elvakultság vagy rosszakarat ösztönéből homályfátyolt törekedtek vonni a művészet új aerájának világa elé.

Egy oly meteorszerű virtuózi pályát, minőt *Liszt* hátrahagyott s minőről a művészet magasabb ideáljáért végkép lemondani elhatározta magát, a nagy tömeg, a kritikusok filiszteri tábor, s a mindig egy körben forgó zenészek copfos céhe teljességgel nem tudta, sőt nem is akarta felejtani. A harcban, melyet *Liszt*nek, mint új irányt törő zeneköltőnek vívnia kellett, egyszerre kimagaslott s minden legkisebb homályfolttól is megtisztult virtuózi gigás alakja még azok előtt is, kik mindaddig legkevésbé sem voltak hajlandók neki nyújtani az elsőség és egyedüliség palmaágát. Pedig az akták e kérdés felett már akkor rég be voltak zárva, ki is vonhatta volna azt kérdésbe, ha csak nem a vakság, a szándékos rosszakarat, vagy a beszámíthatlan tudatlanság?

Liszt virtuózi nagysága és utolérhetlen genialitása – amint már föntebb kiemeltük, még ifju korában széttörte a magát egész Beethoven haláláig mintegy legitim alapon fentartott ugynevezett klasszikus iskola béklyóit, mely *Hummel* és *Weber K. Mária* után leginkább *Kalkbrenner*, *Herz* s *Moscheles* modernizáló törekvéseikben kulminált. A francia restauratio fodros chmissette-jei, tekintélyre sovárgó feszes nyakkendői s a női pipere eltorzító bóbitái, melyek mind megannyi kifolyásai voltak az akkori elsrófolt aesthetikai izlésnek, nem maradhattak irányító befolyás nélkül az akkori kor irodalmi s művészeti termékeire sem. *Beethoven* alakja, óriási árnyat vetett ugyan letüntével az új társadalom művészi hősaira; de mert több volt bennök az öntetszelgési vágy és kapaszkodásból, mint a lényeg színaranyát fölismerni tudó képesség és fölismerni akaró

jóhajlamból, csakhamar háttérbe kellett szorulnia soha elnemévülhető zongorairodalmával s ki tudja meddig leendett még elrejtve lángelméjének örök világa a piperés virtuózok vékája alatt, ha a művészet ügyét is átkaroló gondviselés, nem küldi *Liszt Ferencet*, hogy Prometheus-i szikrájával új életre keltse a művészet elmúmiásodott telepeit. S *Liszt* virtuozitása páratlan nagysága ép abban kulminált, hogy eltekintve saját egyéniségének vívmányaitól s mindent halomra döntő technikai rendkívüliségétől: az érvényesítés és eszményítés tárgyilagosságát ép oly mértékben tudta alkalmazni a legnagyobb zeneköltők zeneművei magyarázatára, mint saját géniuszának mindenkit elmámorító nyilvánulására. S midőn a 40-es években virtuozitási korszakának eme fénypontján állott: a művészet a főleg a zongorairodalom ennek köszönheti mind ama örökbecsű s bámulatra méltó termékeket, melyek az ő utolérhetlen virtuózi nagy nevével vannak elválaszthatlan kapcsolatban.

Liszt zeneműveinek név- és címsora, egymagában egy vaskos kötetet képez. Ivekre megy csak opera – s másnemű átíratainak a lajstroma, ugyanannyira – ha nem többre – tehető eredeti s többféle alak és kidolgozásban kiadott zongoraműveinek a névsora. Zenekari szerzeményei, tisztán nagy zenekarra vagy egyszersmind magán ének és vegyeskarokra, továbbá dalai, férfinégyesei, női karai, egyházi zenekölteményei s mindezeknek külön zongorára két és négy kézre, két zongorára és más alaku átdolgozásai s átíratainak címsorozata száz meg száz számra tehető. Vannak műágak, melyek egymaguk egy-egy külön irodalmat képeznek művei közt. Ilyenek, hogy többet ne említsünk pl. *Schubert Ferenc* dalirodalmának, *Beethoven* symphoniáinak, zongoraátíratai; továbbá magyar rhapsodiái, dalműátíratai, saját symphoniai zenekölteményeinek minden alaku átíratai s kidolgozásai stb. A ki megjelent műveinek teljes cimlajstromát valaha csak átolvasta, annál inkább, ha összes műveiből csak néhány műágot is látott egy nagy tömegben felhalmozva: alig fogja elképzelni, hogy honnan vehette a phisikai időt mindazoknak csak leírására is, hát még szellemi megteremtésére?! Ezen kívül ha meggondoljuk, hogy az összes régi és újabb zeneirodalom kiválóbb termékeit mind ösmeri, sőt azokat nagyobbrészt emlékezetében bírja is; hogy minden nép irodalma, történelme s más tudományos ismeretekben egészen otthonos; hogy életének nagy részét a világgal való folytonos érintkezéssel kellett töltenie; majd utazott, tanulmányozott, tanítványokkal foglalkozott, társadalmilag szórakozott, hatott, közvetített, hangversenyeket adott, igazgatott, zenekarokat iskolázott stb. valóban el kell bámulni ama rengeteg és folytonos szellemi erőn és

tevékenységen, melyet kifejtene kellett, hogy mind eme eredményeket felmutathatta.

De egy félszázados működés is, hasonló eredményeket csak is az Isten kegyelméből való géniusz hatalma s teremtő ereje által mutathat fel. Mert munkákat tömegesen írni s egymásra halmozni: ezt megteheti ugyan a vasszorgalom és a physikai idő bősége is, de hozzá oly nagyértékű beltartalommal, s oly választékos kidolgozással, minőt ép Liszt műveiben találunk, erre csak a valódi lángelmék vannak képesítve.

Liszt virtuózi pályája s hivatásának azon való betöltése, egyszersmind zárkövét képezi átáljában a 19-ik század zongora-virtuózitási tökélyének. Amit ő e téren teremtett s érvényesített, azt az utána következett nemzedék nem hogy magasabbra emelhetne volna, de még csak meg sem közelítette. Az ő játékában, s illetőleg technikájában egyesült mind az, amit más virtuózoknál, mint egyes kiváló tulajdonokat bámult a világ. Ő minden virtuóz s zeneköltő műveit érvényre tudta emelni, de az övéit senki más, vagy távolról sem oly mérvben, mint egyedül csak ő maga.

Liszt, mint virtuóz, nemcsak, hogy egy külön zongorairodalmat teremtett, hanem a már-már feledékenységbe esetteket is újra felszínre hozta s azoknak világpolgári jogot biztosított. Sőt nemcsak zongora, hanem más válfaju irodalmakat is hasonló színvonalra emelt. *Beethoven* örökbecsű s utólérhetlen költészetű sonátáinak mysztykus világát ő tárta fel először a világnak; *Bach Seb*, *Händel* s mások ellenpontozati műveit, fűgáit, preludiumait, első honosította meg a hangverseny-termekben; *Scarlatti*, *Clementi*, *Mozart*, *Weber*, *Field* szellemét, kik mindnyájan egy-egy irodalmi korszakot képviselnek, ő tükrözte vissza oly tökélylyel, hogy a zenevilág nem tudott tőlük többé megválni; - s az újabb kori romantikus iskola hérosai, minők: *Chopin*, *Mendelssohn*, *Schumann*, stb. leginkább neki köszönhetik, hogy oly rövid idő alatt, oly széles és oly méltó elismerésben részesültek.

Az ő bűvös ujjai alatt mind eme különböző irányu, szellemű s technikájú művek oly valami sajátságos varázst gyakoroltak a hallgatóra, hogy a ki egyszer hallotta, többé el nem tudta felejteni. A színek egész óriás tárházával rendelkezett, melyből mindenféle árnyalatra jutott s melyek bárminő összekeveréséből is mindig kidomborodott az az alapszín, mely őt e nemben mint a legnagyobb géniuszt tüntette fel. S mind ezek mellett, ott állt még saját irodalmával, mely aminő szédítő magaslattal birt technikai tekintetben, ép oly

mértékben meglepte, elragadta a világot soha nem sejtett hangzati hatásaival. – A tomboló, felzaklató szenvedélynek nincsen oly kitörése, valamint a méla andalgás s a szívet elmámorosító édes dallamosságnak nincsen oly árnyalata, melyet vissza nem tudott tükrözni s hozzá még egy oly hangszeren, mint a zongora, mely már mechanikai szerkezeténél fogva is, ép erre legkevésbé alkalmas. De hogy még annyira is lehetséges, alkalmas legyen, s hogy valóban ma már sok tekintetben alkalmas is: ezt is egyedül Liszt virtuózi magaslatának lehet tulajdonítani. S e tekintetben, ő volt okozója annak, hogy a zongoraépítészet az ő föllépése óta oly óriási tökéletesbüléseket tett. Mert valamint az ő zongorairodalmához nem volt többé elégséges a régibb iskola virtuóztatása s egy egészen újnak kellett kifejlődnie: úgy a régibb zongoraépítészet sem felelhetett meg többé ama dinamikus követelményeknek, melyek érvényesítését az ő iskolájának technikája követelte. S ez, nem csekély zavart idézett aztán elő a zongoragyárakban. A legtekintélyesebb s legképzettebb firmák vetélkedtek egymással, hogy *Liszt* játékához méltó szerkezetet, mechanikát, hangtömörséget s színezetet öntsenek újabb zongoráikba. A kettős „percussion” alapuló ugynevezett angol mechanika; a billentyűzetnek egy egész nyolcad terjedelemmel való meghosszabbítása, a sodronyzott húrok tökéletesbitése, a vaslemezek alkalmazása a zongoratest erősbitésére, stb. mindez, eme törekvések kifolyása volt. A zenészetű iparágnak eszerint ép oly lendületet, új életet adott, mint az előadási s mechanikai tökéletesbülésnek.

Külömben *Liszt* páratlan virtuózi s előadási tulajdonait ecsetelni akarni szóval; hálátlan törekvés. A ki korának legelső zongoraművészeit igen, de őt még nem hallotta; annak még nincsen is fogalma arról, hogy miként elevenül meg s szellemül át e hangszer az ő keze alatt, mely aztán csodálatosan szól, dalol, fölemel, lelkesít s megrendít, mintha nem lelketlen fa- s ércműszer, hanem valami tulvilági lény volna. S ami legcsodálatosabb: *Liszt* még ma is ily hatalommal rendelkezik a zongora felett, sőt azt mondhatjuk, hogy a mai *Liszt*, az ünnepelt nagy zeneköltő, sok tekintetben még fölötte áll előadásban is a hajdani *Liszt*, a nagyhírű virtuóznak. Nem az erő, sebesség, kitartás, s a zongora ama rohamos ostromlását értjük, mely alatt hajdan széttörtek a billentyűk, elpattogtak a húrok, s megrengett a terem: hanem az átszellemülés s költészeti kifejezés ama tisztaságát, s a léleknek a lezajlott szenvedélyek helyébe lépett ama plasztikai nyugalmát s önkontemplációját, mely a hallgatót mindig amaz intentió körében tartja, mely éppen játékának alapját képezi.

S egy szempont van még, melyből tekintve *Liszt* virtuózi pályáját, az ép a magyar nemzetre nézve felette nagy jelentőséggel bír. S ez, a magyar zene s ez által a magyar név széles mérvű elterjedése s népszerűsítésének szempontja. Mert e tekintetben *Liszt* oly nagy szolgálatot tett nemzetének, melyért egymagáért kiérdemelheti legméltóbb elismerését. Az ő számtalan hangversenyi műsorán – melyeket Európa majd minden nevesebb városában lázas érdekeltséggel olvasta a legműveltebb része a társadalomnak, s melyeket aztán a világ minden nyelvű tekintélyes és olvasott lapja éveken át reprodukált: - legalábbis egy szám, mindig valamely magyar műdarabot képviselt. Páratlan nemzeti indulónkat, a „*Rákóczyt*”, szebbnél szebb népdalaink szellemét, lekötő érdekességét és semmi más zenével össze nem hasonlítható sajátosságát ő ismertette meg először s a legilletékesebb körökkel, melyeknek e felköltött figyelme kiterjedt aztán ama nemzet egyéb tulajdonai s népeszméi viszonyaira is, melynek már a zenéjében is – mint minden nemzet jelleme leghivebb tükrében – annyi őserő, eredetiség, költészet és eszmegazdagság nyilatkozik. Mert tény, hogy a külföld a magyar nyelv, irodalom és költészet iránt legelőször is zenéje nyomán kezdett érdeklődni. E téren pedig ép *Liszt* volt a leghatalmasabb szónok és agitátor, mert oly nyelven beszélt, melyet az egész világon megértettek.

Ama tizennégy év, melyet *Liszt* a weimari nagyherceg meghívására Weimárban töltött, mint udvari színházi kar- és hangversenynagy (1847-1861-ig), örökké nevezetes lapjait fogja képezni a műtörténelemnek. Alig egy pár évre ottani letelepedése után az igénytelen város és annak udvari színháza mintegy központjává vált ama zenészeti világmozgalmaknak, melyek hatalmas árja, utóbb aztán mindenfelé új irányt adott a művészeti törekvéseknek. *Liszt* Altenburg-i lakása, melyet a nagyhercegné – kinek tulajdonát képezte – bocsátott rendelkezésére, s hová őt *Wittgenstein Karolina* hercegnő is követte leányával (egy magas rangú, de még magasabb szellemű nő, ki valódi őrangyala volt körének), találkozó helyévé s valódi Mekkájává vált a világ minden magasabbra törő művészenek. A színház operaszemélyzete s zenekara büszkén sorozta tagjai közé a legnagyobb tehetségeket, kik kevesebb anyagi kilátások mellett is lelkesülten foglaltak ott helyet, csakhogy *Liszt* géniusa közelében élhessenek. Egy *Joachim, Singer, Kosmann*, stb. ez időben a weimari zenekarnak váltak díszére. Ezenkívül legio volt azok száma, kik ott évenként megfordultak s érintkeztek *Liszt* körével, honnan a művészeti reform-eszmék és

irányzatok tüzes sziporkái, mindenfelé gyujtva és melegítve áradtak szét. *Liszt* kezdetben egy maga állott az élin ama nehéz harc és küzdelemnek, mely hadat üzent a mindent eltompító slendriánnak; a jogtalanul bitorolt ál vagy épen nem érdemelt tekintélynek: a valódi tehetséget méltatlanul vagy rosszakaratulag elnyomni erőlködő tehetetlenségnek, szóval: a tekintélyét lejárt, de magát megadni nemakaró művészeti hamis legitimitásnak, szemben a szellemi előhaladást, a kor igényeinek tökéletesbülését, s a művészet fokozatos, de természetszerű fejlődését proklamáló elvekkkel, melyeket a Weimári kis de törhetlen phalanx irt zászlójára. A lelkesülés, tehetség s kitartás számos erényével fölfegyverkezett tanítványok serege vette körül a mestert, kik aztán a szélrózsa minden irányában tova vitték az ígét, s a hol fogtak a szikrák, ott lángra is kinyujtani igyekeztek azokat. Az ő mesteri köréből nyert a művészet egy *Bülowl*, *Tausigot*, *Corneliust*, *Raffot*, *Bronsártot* s más világhírű művészeket. Igaz, hogy ezek közt is akadtak aztán apró pénzre spekuláló római katonák, sőt még a mesterre esküvő, de áruló hajlamba átcsapó gudások [!] is: hanem azért végre mégis győzött az eszme s diadalra jutott a kitűzött zászló.

Ez időben merült fel a drámai zene terén *Wagner Richárd* kimagasló reformátori alakja és szelleme, s midőn a 49-50-es évben politikai üldöztetéséhez még a művészeti keresztfán való megfeszítés sorsa is várakozott rá: *Lisztnél* oly biztos és meleg baráti asyllumra talált, melyet nem pótolhatott volna semmi más a világon. S számkivetésének súlyos és keserű helyzete csak abban lelt megvigasztalást, hogy *Liszt* fényes igazságot szolgáltatott lángszellemének, mely aztán hivatva volt meghódítani számára az egész világ legméltóbb elismerését. „*Tannhäuser*” és „*Lohengrin*” címen irta *Liszt* ama örökké nevezetes nagy horderejű röpiratot, melyet májdnem egyidőben bocsátott közre *Wagner* e két dalművének Weimárban való színrehozatala alkalmával, melyeket az időben (az 50-es évek elején) még sehol egy színház sem tartott érdemesnek: fölvenni műsorozatára! De ez által a kocka is el volt vetve. Mert kezdetét vette ellenében s pártja ellen a legelkeseredettebb eszme- s kritikai harc, mely valaha művészeti pártokat szétválasztott s egymás ellen fölzaklatott. De mint a gyémántkő, mely annál keményebben ellenáll, mennél erősebb nyomást kell szenvednie: úgy történt *Liszt*tel is. A kritika ócsárlásaira, a különféle gúnyröpiratokra azzal felelt, hogy majd minden héten előadott egyet nemcsak *Wagner* dalművei közül, hanem még *Berlioz* dalműveit is fölvette a műsorba, s ezenkívül *Gluck*, *Weber*, *Spontini*, *Schumann*, *Schubert* s mások félreismert vagy nem eléggé méltányolt dalműveinek is folytonos propagandát

szerzett. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy csakhamar a weimári színház műsora a legérdekesebb lett az egész világon, s hogy messzeföldről zarándokolt oda a művész és műkedvelő világ csak azért, hogy ott oly dalműveket hallhasson, melyeket sehol másutt nem nyílt alkalom megismerhetni. Emellett a hangversenyek terén és saját zenészeti matinéin is (melyek lakásán rendszeren minden héten tartattak, s hol az új irány legkiválóbb termékeivel is meg lehetett ismerkedni) folytatta az ellenhatást az ellenzék ellen, mely így évenként mindinkább több és több tért vesztett lába alatt.

Amit pedig *Liszt* maga a zeneköltői productivitás mezején ez időszakban felmutatott, az nem kevésbé bámulatra ragadta a zenevilágot, mint egy évtizeddel azelőtt az ő virtuózi pályája.

A nagy műformák terén „*Symphonistikus zenekölteményei*”-vel kezdte s mindjárt azokkal annyira kimagasodott, hogy az ellenzéknek nem maradt többé ereje oly magas gátfalakat vonni elébe, hogy azokon is át ne hathasson. *Liszt*, a hagyományos műformákkal már virtuózi időszakabeli műveiben szakított. Nem volt azoknak oly válfaja, melyben valami újat, az eddigőtől egészen eltérőt nem mutatott volna fel. Hangversenyi nagy ábrándjai, átiratai s önálló eszményi zenekölteményei mind az úttörő géniusz jellegét viselték s midőn symphonisztikus zenekölteményeivel a nagy zenekar terére lépett: ez irányban azon is meglepő eredményekre jutott. A 19-ik század zeneköltészetének egyik legnagyobb becsü s eredetiség, költészet, hangszerelési szingazdagság, s mesteri kidolgozás tekintetében kétségkívül egyedül álló irodalmat képeznek e symphoniái, melyek tárgyát s eszményítési beltartamát mindenkor a költészet, mythos vagy történelem legszebb alakjai s mozzanatai képezik. „*Dante*” – „*Tasso*” – „*Orpheus*” – „*Mazeppa*” – „*Faust*” – „*Hamlet*” – „*Hungaria*” – „*Hunnok harca*” – „*Ideale*” – „*Preludes*” (*Lamartin után*) „*Heroide funébre*” – „*Prometheus*” – „*Ce qu' on entend sur les montagnes*” (*Hugó Viktor után*) – „*Ünnepi hangok*” stb. mind oly címek, melyekhez valóban kommentár sem szükséges, hogy a zeneköltő legbensőbb inventióját átértsük és érezzük.

E symphoniák lényegesen különböznek mind azoktól, melyeket enemben a világzeneirodalom – a Beethovenéit is beleértve – felmutat. A hagyományos s bizonyos tekintetben chablonszerűvé vált négy vagy öt tétel, a szokásos „*Allegró*” – „*Scherzo*” – „*Andante*” – „*Presto*” vagy más hasonló elnevezésekkel, itt végkép mellőzve vannak s majdnem mindannyian csak egyetlen tételben állítják elének a tartalmat, mely azomban korántsem nélkülözi a fent jelzett korábbi tételeknek sem hangulatát, sem időmérési változatos hullámzását.

A különbség csak az, hogy míg amazokban az egyes tételek külön válnak az egésztől s csak a tematikus kidolgozás kapcsainál fogva függnék össze egymással: addig ezekben az ily részletek, mind az egésznek eszmei egyöntetőségébe olvadnak s annak megvilágítására, mintegy organikus törvények szerint csatlakoznak. De nem csak formailag s beltartalmilag képeznek ezek új fordulópontot, hanem kidolgozás és hangszerelési szingazdagság tekintetében is. Liszt genialitása érzésben ép oly sokoldalú, mint valóban meglepő. A gigási erő, orkánszerű szenvedélyek, természeti képek, elandalító ábrándozások vagy hősi jellemzések: mind ez oly mesterileg sikerül neki eme zenekari műveiben miszerint azok egyedül állóknak mondhatók.

Symphonisztikus zeneköltészeti nagy munkájához, az 50-es évek derekán egy másik nagy horderejű műirány fölkarolása is csatlakozott, mely aztán *Lisztet* mint zeneköltőt a legmagasabb színvonalra emelte. Magyarország hercegprimása *Scitowsky J.* Lisztet kérte fel, hogy az esztergomi bazilika fölszentelése alkalmára ünnepi misét írjon, mely aztán 1856-ban a fölszenteléskor a budapesti összes művészi erők közreműködése s az ő vezénylete mellett elő is adatott. Ez ama kimagasló műve, mely alapját tette le mint ama további nagyszerű zenemű műveinek, melyeknek a mai napig mint zárkövét „*Krisztus*” oratoriuma képezi. Nem tartozik e szűk keretű életrajz feladatához, hogy *Liszt* reformműveit a zeneköltészet minden ágában, de főleg az egyházi zene terén, egyenkint s részletesen ismertessük. Mind ez idővel, bizonyára egész külön irodalmat fog képezni, a midőn is a műkritika és történelem, a legkisebb részletig is föl fogja deríteni az ő hallhatatlan vívmányait s érdemeit.

Liszt reformjainak sarkpontját az egyházi zene, főleg pedig a mise- és oratorium-zene terén, az képezi, hogy érzésben is letérve a régi szentesített hagyományok utjáról, úgy a formát, mind magát a lényegét illetőleg: egy egészen új elemet lehelt abba, mely ugyszólván általánosította annak fogékonyságát a szivekbe ott is, hol különben a vallási dogmák szétágazása ezt természetszerűen nem eszközölheti. *A drámai és költői eszményítés* általános világ-elemét értjük, mely minden vallási különbség mellett is érvényre emeli az általános szépet és magasztosat, s fogékonnyá tesz minden emberi szívet annak átérzésére, mely általánosan az emberi szív mélyében lakozik és gyökeredzik. A mise-szövegnek ily alapon való megzenésítésével elérte aztán a legmagasabb célt: t. i. a művészet általános hatalmának befolyását, a vallási speciális érzület érvényesülésével hozni kapcsolatba. – S ily értelemben örökbecsű remekmű az ő

esztergomi s koronázási miséje, mely emellett még a nemzeti érzület különleges jellegével is bír.

1856-ki tartózkodása hazájában, több hetekre terjedt, mely alatt – dacára, hogy esztergomi miséjének előadása elé több – kellemetlen intermezzót okozott – aprólékos akadály gördítetett: minden alkalommal a régi lelkesedés kifejezéseivel fogadtatott. Két évre rá ismét Pestre jött, amidőn is a nemzeti színházban jótékony célokra rendezett két zenekari hangversenye alkalmával, hozzá méltó ovatiókkal halmoztatott el.

Midőn a közte és a *Dingelstedt* intendatúrája közt fölmerült – s részint félreértések, részint apró intrigákon alapult – véleménykülömbözetek következtében lassanként elkedvetlenedve (1861-ben) végre végképen megvált weimari állomásától s egy pár évi zeneköltői s hangversenyigazgatási termékeny működés után Rómába költözött, hová lelki nyugalom utáni vágy vezette melyet leginkább a vallás és művészet eszményképének örök városában remélt és hitt feltalálni. Itt a „*Monte Mario*” hegyen álló kolostor magányában keres menedéket a világ zaja előtt s majdnem egészen egyházi zeneszerzeményekkel foglalkozik. Számos himnusz és zsoltár megzenésítésével ének- és zenekarra, vocalmisse, orgona-darab és átíráttal gazdagítja itt az egyházi zeneirodalmat, s végre itt teremti meg géniusának három legjelentékenyebb, s talán legmaradandóbb remekművét, u. m. „*Szent Erzsébet*” legendáját: - „*Magyar koronázási miséjét*” s végre „*Krisztus*” oratóriumát. De egyszersmind innen lepte meg a világot ama sokak előtt maiglan is érthetetlen és félremagyarázott lépésével is, miszerint 1865-ben April 25-én, mint Abbé, az egyházi kisebb rendeket vette fel. Ez elhatározásának indokai felett végleges ítéletet mondani: az ő későbbi életiróinak feladata. Amily váratlan volt e lépése, ép oly általános meglepetést okozott. De a nagy szellemek tetteit, kiket sokszor a nagy tömeg nem követhet lelkök legmélyebb rejtekéig s kiket ezer meg ezer szál fűz össze oly viszonyokkal, melyek leplezetlen föltárásával nem tartozhatnak a világnak: nem lehet, nem is kell mindig csak a külszin után megítélni, főleg akkor, ha az ily tettek vagy lépések egészen oly subjectiv természetűek, hogy azért tőlük egészen független szempont alá eshetik az ily nagy szellemek tulajdonképeni hivatásának a lényege.

Liszt „*Szent Erzsébet*” oratóriuma legelőször Pesten került előadásra a nemzeti zenede negyedszázados ünnepélye alkalmával. Ama napok, melyeket Liszt akkor hazájában töltött, örökké nevezetesek maradnak hazánk

műtörténelmében. Ama éles és mindenestre elhamarkodott s csak félreértésen alapult megítéltetések, sőt vádak után, melyeket Liszt maga ellen a hazában felköltött a cigány és magyar zene felett irt hirhedt könyve által: a 60-as évek elején, nagyon meg volt ugyan nehezítve ez ünnepélyen való megjelenése, de az előzményes eszmeharcok és tisztázások után, melyek érzésben a sajtó útján éveken át folytak s végre kellő világba helyezék az elferdített kérdés indokolatlan következtetéseit; annál fényesebb volt a diadal, melyet ez uttal aratott. – 18 év után hazáját kitüntetendő, ekkor játszott először nyilvánosan is hazai célokra, mely hangversenye világ-senzatiót okozott s közel 7000 frtot jövedelmezett. 1867-n ismét megjelent hazájában, hogy a magyar király nagy horderejű koronázási ünnepélyét e célra irt remek miséjével is dicsőítse.

Ettől kezdve, a hazai művészeti körök ama része, mely az ő zászlója alá sorakozott, egyesülten a befolyásos irodalmi és társadalmi körök tényezőivel, mindent elkövetett annak megvalósítása érdekében, hogy Liszt állandóan hazájához csatoltassék s annak ölében lángelméje s hivatásához méltó működési kört nyerjen.

S ez több évi ernyedetlen közreműködés után végre sikerült is olyképen, hogy ezt tőlünk ma már az egész művészi világ méltán megirigyelheti. Az országgyűlés megszavazása folytán életbeléptetendő országos magyar zeneakadémia élin van hivatva ujjáteremteni a hazai műviszonyokat s letenni alapját egy oly jövőnek, mely a magyar hazát e tekintetben is a legműveltebb államok sorába emelendi.

Midőn félszázados művészi működésének jubileumán az egész magyar haza osztatlan kegyelete, hálája és szeretetének babérkoszoruját tűzi dicsteljes fejére: csak ama leghőbb kivánsággal zárhatjuk be jelen sorainkat, hogy az ég még igen számos évre nyujtsa életét, mely, ha drága az egész világnak, mely egyaránt jogot tarthat művészeti lángszelleméhez: kétszerte drágább a magyar hazának, melynek művészeti jövője az ő kezében van letéve.
